

Hasan Brkić u svome vremenu

Enver Redžić

U revolucionarni socijalistički pokret, koji se u Jugoslaviji u uslovima II svjetskog rata razvio u opštenarodni ustanak i revoluciju, Hasan Brkić je ušao čitavim svojim bićem sa neugasivom težnjom da zadovolji dvije osnovne potrebe svoje ličnosti — da se bori za stvar oslobođenja radničke klase, što znači za čovjeka, i da istrajnijm proučavanjem i usvajanjem marksizma obogaćuje svoj radoznnali um. Više od tri decenije svoga plemenitog života, u svim etapama naše borbe za socijalizam, u svojoj dinamičnoj revolucionarnoj aktivnosti, on se inspirisao istorijskim težnjama i interesima radničke klase i na Marksu, prije svega na njegovom »Kapitalu«, kome se često iznova vraćao, oštiro svoju misao. Upravo zbog takvih svojih osobina, Hasan Brkić pripada elitnoj plejadi jugoslavenskih revolucionara — marksista, čija se teoretska misao nijednog trenutka nije odvajala od njihovog revolucionarnog čina, i koji su to jedinstvo misli i djela, tu dijalektiku svoje životne prakse neprekidno potvrđivali životom svoje ličnosti, da bi joj vjernost, konačno, i samom smrću dokazali.

Takva, u sebi jedinstvena, iz jednog komada sagrađena, ličnost Hasana Brkića bila je cijelovita već u svojoj studentskoj mladosti, koju je u potpunosti poklonio revolucionarnom proleterskom pokretu. Njegov prijem u Komunističku partiju u dvadesetoj godini života, u prvoj godini univerzitetskih studija, bio je samo prirodna manifestacija te činjenice. Svoj životni put Hasan Brkić je odlučno povezao sa borbom radničke klase i njene avangarde, a Komunistička partija je u njegovoj ličnosti dobila takvog borca, koji će se osjetiti u porastu njene idejne i moralno-političke snage. Tako se, veoma rano, Hasan Brkić našao pred dva velika zadatka — da ispunjava studentske obaveze prema fakultetu i da odgovara dužnostima člana Komunističke partije. Moglo se očekivati da će ispunjavanje jednih dovesti u pitanje ili bar otežavati ispunjavanje drugih obaveza. Međutim, u Hasana Brkića to nisu bile suprotne obaveze koje se međusobno isključuju. Štaviše, to i nisu bile obaveze, već način njegovog života. Odličan student prava, Hasan Brkić bio je istovremeno primjer pregaoca na frontu kome je na čelu stajala Komunistička partija. Uspjehe na pravnim studijama pratio je porast odgovornosti

u partijskoj organizaciji na Beogradskom univerzitetu. Kada je završio studije na fakultetu, Hasan Brkić je već bio ne samo sposoban i talentovan pravnik solidnog marksističkog obrazovanja već i odličan partijski radnik značajnog političkog iskustva.

Našoj javnosti je poznatija revolucionarna društveno-politička djelatnost Hasana Brkića iz doba narodnooslobodilačkog rata i perioda izgradnje i razvoja socijalističkog društva, jer o tome postoji svjedočanstvo njegove pisane riječi i istorijske dokumentacije pomenute epohe, od njegove aktivnosti u ilegalnoj Komunističkoj partiji i društvima u dorevolucionom periodu, u kome je nepunu deceniju društveno-politički djelovao. Za kompletan prikaz razvitka ličnosti Hasana Brkića njegov budući biograf moraće, prije svega, da prouči napredni studentski pokret na Beogradskom univerzitetu u dece-niji koja je prethodila ustanku i revoluciji, kao i političke odnose u Bosni i Hercegovini i Sarajevu uoči II svjetskog rata, gdje je on djelovao poslije završetka studija 1938. godine. Ovom prilikom u mogućnosti smo da se samo fragmentarno zadržimo na njegovim političko-biografskim podacima iz studentskog perioda, koji su pisci predgovora njegovoj posmrtno pripremljenoj i objavljenoj knjizi »U matici života« sasvim marginalno dodirnuli.¹⁾ A to je neosporno bio period u kome se formirala ličnost Hasana Brkića, koja je već tada ispoljavala sposobnosti za ulogu organizatora revolucije i javnog radnika široke perspektive.

Kada je Hasan Brkić došao na studije, politički život studenata odvijao se u stručnim studentskim udruženjima, u kojima su napredne snage vodile borbu za osvajanje mjesta u njihovim upravama, te za politički uticaj na fakultetima. Posredstvom svojih stručnih udruženja, studenti su pokretali i tražili rješenja takvim pitanjima kao što su školarina, ishrana u menzama, smještaj i ishrana u domovima, zakon o univerzitetu, autonomni položaj univerziteta koji je ugrožavala vladajuća reakcija, studentska štampa itd. Studenti komunisti svim ovim pitanjima prilazili su široko, u kontekstu revolucionarnih zahtjeva i opšte-političke linije Komunističke partije nastojeći da na borbenoj demokratskoj platformi okupe i mobilisu široke studentske masse. U stvari, političke akcije na univerzitetu, koje su pripremali i vodili studenti komunisti, organizovani u partijskim organizacijama na svojim fakultetima, bile su organski dio borbe koju je Komunistička partija Jugoslavije vodila za demokratizaciju u zemlji, za ostvarenje socijalnih i političkih prava i zahtjeva radničke klase, za prava i slobodu potlačenih nacija, za antifašističku i miroljubivu spoljnu politiku Jugoslavije u oslonu na SSSR i demokratske i miroljubive snage u svijetu. Zato su studentska stručna udruženja, predvođena svojim Akcionim odborom, mogla da pokrenu i pokretala su studente ne samo na njihovim »stručnim« pitanjima već i na pitanjima unutrašnje političke situacije u zemlji i njenog međunarodnog političkog položaja. Zahvaljujući takvoj aktivnosti, napredni studentski pokret na Beogradskom i drugim jugoslavenskim univerzitetima postao je sastavni dio i snažna poluga revolucionarnog demokratskog pokreta u Jugoslaviji uoči II svjetskog rata, ustanka i revolucije. Hasan Brkić se odmah uključio u rad udruženja studenata prava i ubrzao, svojim predanim, požrtvovanim radom, svojim javnim istupanjima koja su se odlikovala težnjom i intelektualnim naporom da događaje sagleda

¹⁾ Hasan Brkić: *U matici života*, N.P. »Oslobodenje«, Sarajevo, oktobar 1967. — Izbor i redakcija radova: Milan Knežević. — Tekst Hasan Brkić (1913—1965) napisali Uglješa Danilović i Milan Knežević.

dublje u njihovim uzajamnim vezama, postao poznat ne samo na svome već i na drugim fakultetima. U ljeto 1934, kao već istaknuti aktivista, on odlazi u Prag na Internacionalni studentski kongres, na kome predstavlja demokratski napredni pokreta studenata Beogradskog univerziteta. Tih godina on je često bio govornik na studentskim zborovima i mitinzima, na skupštinama udruženja, rado slušan koliko zbog oduševljenja koje je svojim govorima prenosio na studentske mase, toliko i zbog snage i čvrstine uvjerenja koje je zračilo iz misaone i jezičke fakture njegovih govorova. Prava je šteta što je studentska štampa onoga vremena bila bez tehničkih mogućnosti da zabilježi, izvorno donese i tako sačuva govore značajnih i talentovanih organizatora naprednog studentskog pokreta, kakav je nesumnjivo bio Hasan Brkić. Bio bi to istorijski izvor izvanredno velikog značaja za izučavanje situacije, u kojoj se metodički i temeljito pripremala revolucija. Komunisti studenti osjećali su se tih godina sve snažnije u političkom životu zemlje, učestvujući u raznim manifestacijama i političkim akcijama, koje je pripremala i vodila Udržena opozicija. Poslije jednog takvog zbara u Jagodini, u maju 1936, koji je svojim lijevim karakterom iznenadio ne samo organe vlasti nego i same organizatore, masa naroda uputila se na grob Svetozara Markovića, gdje je Hasan Brkić govorio o ovom značajnom borcu i pregaocu socijalizma u Srbiji 60-tih i 70-tih godina prošlog vijeka.²⁾

Univerzitske vlasti nastojale su da zaustave takav pravac i jačanje demokratskog pokreta na Univerzitetu, pa su u tom pogledu namjeravale da pristupe reakcionarnim mjerama, kao što je zavođenje policije na Univerzitetu, ukidanje studentskih stručnih udruženja, kažnjavanje istaknutih studentskih predstavnika njihovim uklanjanjem sa Univerziteta itd. Članovi Aktionog odbora studentskih stručnih udruženja, u čijem sastavu je veoma aktivno djelovao i Hasan Brkić, razvili su veoma široku političku akciju mobilijući studente i zahtijevajući od univerzitskih organa peticijom, među čijim se potpisnicima nalazio i Hasan Brkić, da odustanu od pripremanih anti-demokratskih, u svojoj osnovi antiuniverzitskih mjera i odluka.³⁾ Pored rada u A. O., zajedno sa komunistima i drugim naprednim studentima iz BiH, Hasan Brkić učestvuje u to vrijeme i u radu udruženja studenata iz BiH »Petar Kočić«, u kome, poslije izborne pobjede koju su na skupštini udruženja sredinom 1936. godine odnijeli Narodni studenti, radi vrlo živo na sređivanju prilika i jasnijem utvrđivanju njegove društveno-političke i kulturne orientacije.⁴⁾ O tome kakav je ugled u studentskom pokretu na univerzitetu već 1936. godine imao Hasan Brkić, govor podatak iz izvještaja ondašnjeg docenta Univerziteta dra Ilike Pržića, podnesenog Rektoratu o studentskom zboru održanom 13. 12. 1936. u Fizičkoj sali Pravnog fakulteta. U odsustvu uhapšenog predsjednika A. O-a Ratka Mitrovića, ovome značajnom zboru predsjedavao je Hasan Brkić, koji je poslije istupanja velikog broja studenata podnio rezoluciju, koju je zbor prihvatio aklamacijom i u kojoj se od univerzitskih vlasti zahtijevaju garancije za demokratizaciju života na Univerzitetu.⁵⁾

²⁾ Voja Kovačević: *Burne godine Beogradskog univerziteta 1935—1939*. — Izdanje »Studenta« Beograd 1964, str. 103.

³⁾ DASR Srbije — Fond Beogradskog univerziteta, br. 3165, 8. 3. 1936.

⁴⁾ DASR Srbije — Fond Beogradskog univerziteta, br. 7800, 9. 6. 1936.

⁵⁾ DASR Srbije — Fond Beogradskog univerziteta, br. 17976, 14. 12. 1936.

Listajući danas zapisnike sjednica Acionog odbora stručnih studentskih udruženja Univerziteta u Beogradu,⁶⁾ nalazimo dragocjene podatke koji, zapisnički škrto, govore o demokratskoj, antifašističkoj, naprednoj i revolucionarnoj borbi mlade, duboko narodne inteligencije, po kojoj se Beogradski univerzitet prije II svjetskog rata daleko preko jugoslavenskih granica u svijetu pročuo kao značajno žarište revolucije.

Iz zapisnika XL (vanredne) sjednice Aktionog odbora održane 16. 2. 1936, (predsjednik A. O. Velimir Vlahović, student tehnike — sekretar A. O. Vlada Aksentijević, student tehnike), doznajemo da je Ivan Ribar određen za delegata na Internacionalnu konferenciju omladine u odbranu mira u Briselu, i da je Hasanu Brkiću povjereno da na iduću sjednicu donese izrađenu temu koja će biti poslana na ovu konferenciju.⁷⁾ O tome, nešto malo drugčije, piše Veljko Vlahović u Zborniku sjećanja aktivista jugoslavenskog revolucionarnog pokreta »Četrdeset godina«.⁸⁾

Na sjednici od 14. 2. 1937. Akcioni odbor razmatrao je pitanje pokretanja studentskog lista.⁹⁾ Učestvujući živo u diskusiji, Hasan Brkić je smatrao da o ovoj inicijativi treba da izraze svoje mišljenje i stavove sva studentska stručna udruženja. On je takođe predložio da se (Centralni odbor) jednim letkom obrati studentima u kome će objasniti značaj lista za rad studentskih udruženja, pozvati studente na dopisničku saradnju i davanje priloga za stvaranje materijalne podloge lista.

Iz zapisnika 48-sjednice Aktionog odbora (28. 11. 1937) saznajemo da je na dnevnom redu, pored ostalih, bilo pitanje izrade Pravilnika Potporne zadruge, i da je s tim u vezi obrazovana komisija u koju je sa Pravnog fakulteta određen Hasan Brkić.¹⁰⁾

Od njegovog dolaska na fakultet, pa do završetka studija, nije bilo, tako reći, značajnije akcije na Pravnom fakultetu, kao i na Univerzitetu, u kojoj Hasan Brkić nije aktivno učestvovao, a u mnogim akcijama bio je i jedan od neposrednih njihovih organizatora.

Ma koliko da je bio okrenut političkim, ekonomsko-materijalnim i drugim specifično studentskim problemima, prilazeći im uvijek kao problemima društva, napredni studentski pokret, kao politički pokret progresivne mlađe inteligencije, ulazio je u široke tokove političkog života kao ozbiljna snaga sa jasnim demokratskim i antifašističkim stavovima. Stoga su najbolji predstavnici toga pokreta, studenti komunisti bili uvijek pokretači akcija opštopolitičkog karaktera kad god su politički odnosi u zemlji to zahtijevali.

Poznata su pisma napredne bosansko-hercegovačke studentske omladine, upućivana narodu Bosne i Hercegovine 1937., 1938. i 1939. godine, u kojima se zahtijevaju građanske slobode i demokratizacija političkog života, diže glas protiv Hitlerovog anšlusa Austrije i povećane ratne opasnosti, traži uspostavljanje vlade Narodnog sporazuma u Jugoslaviji, kao i autonomija Bosne i Hercegovine.¹¹⁾ Hasan Brkić je bio među najaktivnijim inicijatorima ove

⁶⁾ Arhiv Instituta za izučavanje radničkog pokreta Beograd — Zapisnici Aktionog odbora stručnih studentskih udruženja.

⁷⁾ Ibidem.

⁸⁾ Četrdeset godina — Zbornik sjećanja aktivista jugoslavenskog revolucionarnog radničkog pokreta 1933—1941, knj. 4, »Kultura« — Beograd — 1960, str. 4.

⁹⁾ Arhiv Instituta za izučavanje radničkog pokreta Beograd, Zapisnici A. O.

¹⁰⁾ Ibidem.

¹¹⁾ Arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta Sarajevo (AIRPS) RP-II/175-9628; RP-II/184a; RP-II/545a.

veoma uspješne političke aktivnosti naprednih bosansko-hercegovačkih studenata.

Poslije završenih studija, do početka ustanka, Hasan Brkić je pretežno boravio i djelovao u Sarajevu.¹²⁾ Upućen na partijski rad u Sarajevo početkom 1938. godine, on pristupa stvaranju grupa aktivista u Željezničkoj radionici i Vojno-tehničkom zavodu; povezuje se sa naprednim mladim intelektualcima u »Gajretu«, »Uzdanici«, »Napretku«, kontaktira sa poznatim intelektualcima marksistima, profesorima Stjepanom Tomićem, Marcelom Šnajderom, Jovanom Kršićem, Kalmi Baruhom, zatim sa Slavišom Vajnerom, Emerikom Blumom, Jahielom Fincijem, koji su studirali u Čehoslovačkoj. 1938. on učestvuje na četvrtoj pokrajinskoj partijskoj konferenciji u Mostaru, a zatim obilazi i stvara partijske organizacije u okolini Sarajeva — Sokolu, Brezi, Kalinoviku, Hadžićima itd. Poslije odsluženja vojnog roka, zapošljava se u Agrarnoj banci, odakle je ubrzo otpušten na zahtjev policije. Zatim radi kao advokatski pripravnik kod dra Vlade Jokanovića, poznatog sarajevskog advokata — komuniste, koji se istakao kao branilac komunista optuživanih zbog »subverzivne« i »antidržavne« djelatnosti. U to vrijeme Hasan Brkić u Sarajevu djeluje sa legitimacijom već uglednog intelektualca. Njegova aktivnost i uloga u sarajevskom Udruženju jugoslovensko-čehoslovačke lige, u kome su komunisti nalazili relativno širok prostor za svoju političku djelatnost, davala je ovom društvu politički karakter nepoželjan nosiocima reakcionarnog režima. Povodom rođendana predsjednika Čehoslovačke Republike, Hasan Brkić 2. juna 1938. drži predavanje na svečanoj akademiji koju je organizovalo Udruženje jugoslovensko-čehoslovačke lige i u njemu vješto izlaže poglede Komunističke partije o unutrašnjem i međunarodnom političkom položaju Jugoslavije.¹³⁾ Nekoliko nedjela kasnije, krajem juna 1938. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova zahtijeva od pomoćnika bana Drinske banovine u Sarajevu da raspusti ovo Udruženje sa motivacijom da su u njegovom članstvu preovladali komunisti i da mu oni daju ton.¹⁴⁾

Dalji razvoj događaja u zemlji pokazao je svu trulost političkog sistema države, čija je kapitulacija pred njemačkim i talijanskim okupatorima potvrdila da je vladajući režim opštim interesima nacije, interesima nacionalne slobode i nezavisnosti prepostavio klasne interese buržoazije. Kada se u uslovima fašističke okupacije zemlje za jugoslavenske narode bukvalno postavljalo pitanje njihove fizičke egzistencije, Hasan Brkić pokazao se na visini istorijskog zadatka Komunističke partije, u kojoj je on svojim već dugogodišnjim predanim radom imao istaknuto mjesto.

Nema potrebe da ovdje slijedimo njegov put u ustanku i revoluciji, da nabrajamo sve one veoma odgovorne i složene poslove i dužnosti koje mu je Partija povjeravala uvijek u uvjerenju da je za veoma teške zadatke u njemu svagda našla pravo rješenje. U uslovima tiranije kakvu naša zemlja, kojoj sudbina nije bila sklona, nije zapamtila, raskomadana i izložena šovinističkom i fašističkom terorizmu, koji kao da je došao iz samog podzemlja istorije, Komunistička partija ušla je u odlučnu bitku osjećajući da je nastupio njen zvjezdani trenutak, kada je ona na čelu obespravljenih, poniženih i ugnjetenih i sa svima njima zajedno pozvana da stvara novu istoriju. Nošen tim osjećanjima i idealima, Hasan Brkić je tako inspirativno organizovao

¹²⁾ AIRPS — Zbirka memoarske građe.

¹³⁾ Arhiv SRBiH, Banska uprava Drinske banovine, Državna zaštita, br. 2166.

¹⁴⁾ Arhiv SRBiH, BU, DB, DZ, br. 6870.

ustanak i gradio revoluciju kao što pjesnik stvara pjesmu, vajar skulpturu ili kompozitor simfoniju, ali i tako promišljeno i sistematicno, kao što, na primjer, hemičar spaja raznorodne elemente da bi dobio novu materiju. Te dvije njegove osobine, revolucionarna predanost i potreba da naučnom temeljitošću prilazi stvarima za koje je snosio društvenu odgovornost postaće integralno svojstvo njegove ličnosti, sam stil njegovog društvenog života. Bez njih se, mislim, ne bi mogla razumjeti ona ogromna, divljenja dostojava, energija kojom je Hasan Brkić pristupao ostvarivanju grandioznih projekata izgradnje modernog socijalističkog društva, u čijem je pripremanju i elaboriranju i sam neposredno i stvaralački učestvovao.

Ako su krajem 1943. zasjedanja antifašističkih vijeća narodnog oslobođenja (ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a) pokazala da je narodnooslobodilački pokret Jugoslavije već odnio pobjedu nad silama fašističkih okupatora i domaće reakcije, ona su pred snage narodnooslobodilačkog pokreta postavila istorijski zadatok konstituisanja i izgradnje, u uslovima narodnooslobodilačkog rata, nove revolucionarne, narodne države. Za narode Bosne i Hercegovine, ravнопravna Federalna Bosna i Hercegovina u okviru DFJ značila je definitivan kraj svim špekulacijama i težnjama za njenom podjelom između srpskog i hrvatskog državno-političkog centra. Za novu demokratsku, federativnu jugoslavensku državu inaugurisanje Federalne Bosne i Hercegovine značilo je stvaranje uslova njene trajne stabilnosti. Hasanu Brkiću, prvom sekretaru ZAVNOBiH-a, koji je na toj dužnosti ostao sve do pretvaranja ZAVNOBiH-a u Privremenu narodnu skupštinu Bosne i Hercegovine, revolucionarna skupština naroda Bosne i Hercegovine povjerila je da razradi osnove položaja Bosne i Hercegovine u novoj jugoslovenskoj državi. Izbor iz njegove zaostavštine, objavljen u knjizi pod veoma uspjelo odabranim i karakterističnim naslovom »U matici života«, pruža čitaocu mogućnost da iscrpno i izvorno upozna poglede Hasana Brkića na ovo veoma značajno i danas posebno aktuelno pitanje.¹⁵⁾ Međutim, u ovom trenutku nije nam namjera da posebno analiziramo njegove radove u kojima je izložio načela političkog konstituisanja Bosne i Hercegovine u DFJ, jer je to zadatok specijalnog proučavanja njegove organizatorske i državnice djetalnosti unutar ZAVNOBiH-a. Ono što ovde kao neosporno možemo i što želimo da podvučemo jeste fundamentalni značaj njegovih radova o pitanju državnosti Bosne i Hercegovine kako za našu savremenu teoriju države i prava, tako i za istoriju republike BiH uopšte, i njene državno-pravne istorije posebno. Stoga ćemo sasvim u skicuožnoj formi izložiti njegove ideje, koje nam se u tom pogledu čine najvažnijim. Bile bi to sljedeće ideje.

Pravo na svoju državnost narodi Bosne i Hercegovine izvojevali su u narodnooslobodilačkoj borbi, protiv okupatora, u zajednici sa ostalim narodima Jugoslavije.

¹⁵⁾ Smatram da priredivač knjige: Hasan Brkić, *U matici života* nije dao potpuno objašnjenje mjerila koja je primijenio u izboru priloga Hasana Brkića iz kojih je sačinio knjigu njegovih radova. Tako, na primjer, u knjizi su izostali prilozi Hasana Brkića objavljivani u listu *Naše doba*, organu Glavnog odbora Muslimana BiH, koji je izlazio u Sarajevu od sredine 1945. do kraja 1946. godine. Tu se, između ostalih, u br. 10. od 1946. nalazi veoma značajan referat koji je Hasan Brkić podnio na plenarnom sastanku Glavnog odbora Muslimana BiH i koji je zatim bio objavljen u posebnoj brošuri. U knjizi je takođe izostao značajan članak Hasana Brkića objavljen u *Preporodovom almanahu — kalenadru za 1946. godinu* pod naslovom *Agrarna reforma u Bosni i Hercegovini*. Itd.

Odlukom II zasjedanja AVNOJ-a narodi BiH počinju da izgrađuju svoju državnost, da stvaraju organe državne vlasti od najnižih do bosansko-hercegovačkog parlamenta i vlade.

ZAVNOBiH postaje državno vodstvo, najviši organ narodne suverenosti, nosilac državnosti Bosne i Hercegovine.

Izgradnja državnosti Federalne Bosne i Hercegovine ima za svoju osnovnu pretpostavku ostvarenje punog demokratizma, koji predstavlja osnovni uslov zajedničkog života naroda Bosne i Hercegovine.

Bosansko-hercegovačka državnost je zajedničko djelo Srba, Hrvata i Muslimana i stoga je nerazdvojno povezana sa našim bratstvom i ravnopravnosću.

Narodnooslobodilački odbori su organi državne vlasti i osnovni faktor u izgradnji bosansko-hercegovačke državnosti. Demokratski karakter vlasti NOO-a osigurava se učešćem radnog naroda u državnim poslovima.

Osnovna materijalna dobra nalaze se u rukama narodne države i služe narodu. Država postaje organizator i rukovodilac privrednog razvijanja.

Poslije oslobođenja zemlje, područje javne djelatnosti Hasana Brkića bilo je, tako reći, čitavo društvo. To je razlog što nismo u mogućnosti da ovom prilikom in extenso pratimo tako bogatu aktivnost, koja je u knjizi prikazana njegovim tematski veoma raznovrsnim prilozima. Nastali kao plod njegovog interesovanja za pitanja oblasti u kojima je neposredno djelovao, ovi radovi čine značajne autentične izvore za proučavanje pune dvije decenije našeg savremenog socijalističkog razvijanja. Mi ćemo se, međutim, ovdje ograničiti na uži krug društvenih problema koji su izazivali dublji interes i pažnju Hasana Brkića.

Učešće bosansko-hercegovačkih muslimana u narodnooslobodilačkom ratu, a zatim u izgradnji novog političkog i društvenog sistema, na osnovama koje su obezbjeđivali pobedomosno završeni narodnooslobodilački rat i revolucija, imalo je za Komunističku partiju, narodnooslobodilačke i socijalističke snage u Bosni i Hercegovini osobito veliki značaj. Tome pitanju Hasan Brkić je posvetio nekoliko svojih članaka i govora, prilazeći mu uvijek sa stanovišta osnovnog interesa narodnooslobodilačke borbe, odnosno borbe za demokratski i socijalistički preobražaj i razvitak zaostalog i nerazvijenog društva u Bosni i Hercegovini.

Dva su pitanja iz konteksta ove problematike zaokupljala njegovu pažnju — učešće bosansko-hercegovačkih muslimana u narodnooslobodilačkoj borbi i njihovo učešće u izgradnji oslobođene Bosne i Hercegovine.

U članku Prva muslimanska brigada¹⁶⁾ on razvija misao da je pojava ove muslimanske jedinice u NOV, prije svega, rezultat pobjede bratstva naroda BiH za koje je najveće žrtve dao srpski narod BiH. Shvatanje koje su naročito isticali Marks i Engels, a osobito Lenjin, da u jednoj višenacionalnoj

¹⁶⁾ Hasan Brkić: *U matici života*, str. 34. Poslije oslobođenja Tuzle u jesen 1943. formirane su I muslimanska i I hrvatska brigada. Kasnije su na terenu Cazinske krajine u okviru Unske Operativne Grupe obrazovana I i II muslimanska brigada. Izuvez popularnog Muslimanskog bataljona Muje Hodžića i ovih brigada, koliko mi je poznato, na teritoriji Bosne i Hercegovine nisu obrazovane druge muslimanske jedinice NOV. Interesi razvitka oslobođilačke borbe zahtijevali su obrazovanje ovih jedinica. Međutim, na teritoriji BiH nije bilo po nazivu srpskih brigada NOV. U našoj istoriografiji ova pojava ostala je gotovo nedirnuta, iako predstavlja veoma interesantnu i značajnu materiju za istraživanje i izučavanje.

zemlji ne može biti slobodan jedan narod ako istovremeno nisu slobodni i drugi njeni narodi, potvrđuje se čitavom stvarnošću istorije Kraljevine Jugoslavije, zatim njene okupacije i narodnooslobodilačkog rata. U tom smislu I muslimanska brigada je vjesnik i značajan vojni i politički faktor u daljem pristupanju bosansko-hercegovačkim muslimana narodnooslobodilačkoj borbi.

Neposredno poslije oslobođenja zemlje, u politici Narodnog fronta BiH osnovno pitanje bilo je uključivanje najširih masa u obnovu materijalnih uslova za život i napredak društva. Tada se smatralo da će političko aktiviranje bosansko-hercegovačkih muslimana na zadacima Narodnog fronta biti najefikasnije ostvareno uspostavljanjem jednog njihovog političkog predstavnštva. Tako je sredinom 1945. konstituisan Glavni odbor muslimana BiH,¹⁷⁾ koji je svoju političku aktivnost usmjerio na široko uključivanje bosansko-hercegovačkih muslimana u obnovu i izgradnju razorenog zemlje. Pri tome se u svoj svojoj oštrom postavljao zadatak emancipacije širokih muslimanskih slojeva od uticaja muslimanskih reakcionarnih krugova, koji su u svome političkom djelovanju naročito računali sa jakim vjerskim osjećanjem i uvjerenjem masa bosansko-hercegovačkih muslimana. Po mišljenju Hasana Brkića bosansko-hercegovački muslimani pošli su u narodnooslobodilačku borbu ne samo zbog istjerivanja okupatora iz svoje zemlje već i zbog toga što su osjetili da se u narodnooslobodilačkom ratu rađa nova država u kojoj će oni postati ravноправni sa drugim narodima Bosne i Hercegovine, slobodni i punopravni građani u svojoj domovini.¹⁸⁾ U tom smislu Hasan Brkić je objasnjavao i zakon o zabrani nošenja zara i feredže koji znači put emancipacije muslimanske žene, i kao takav jedan je od značajnih uslova njenog učešća u društvenom životu i izgradnji socijalističkog društva.¹⁹⁾ U svim ovim njegovim razmatranjima kao crvena nit provlači se misao i zakonitost klasne borbe, koja je, kao nikad u njihovoj ranijoj istoriji, zahvatila bosansko-hercegovačke muslimane, razvrstavajući ih sve jasnije s ove i one strane istorijske borbe za progres.

Interesovanje Hasana Brkića za pitanja bosansko-hercegovačkih muslimana u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj izgradnji nije bilo rezultat nekog njegovog specijalnog afiniteta prema ovom problemu, niti potrebe da ga politizira nacionalnim tonovima i elementima. Ono je bilo neposredno motivisano i inspirisano aktuelnim potrebama opštег društvenog napretka i socijalističkog razvoja, kao bitnog preduslova slobodnog i punog razvijanja svake nacije u višenacionalnoj jugoslavenskoj socijalističkoj državi. U tom pogledu on je povodom desetogodišnjice osnivanja ZAVNOBiH-a veoma tačno ocjenjivao procese prisutne u bazi našeg društva pišući: »Razvitak socijalističke demokratije koja na nov, socijalistički način učvršćuje ravnopravnost

¹⁷⁾ *Naše doba*, organ Glavnog odbora Muslimana BiH, god. I, br. 1, 3. 6. 1945. godine. Politički razvitak bosansko-hercegovačkih muslimana u periodu obnove i postavljanja osnova socijalističkog društva pokazuje izvjesne specifičnosti, o kojima, pored ostalog, govori i osnivanje Glavnog odbora Muslimana BiH. Takvih primjera političke organizacije među Srbima u BiH u ovom periodu nije bilo, dok je među Hrvatima obnovljena HHS-a i uključena u Narodni front kao i Glavni odbor Muslimana BiH. Istoriska nauka je i ovdje ostala dužna objašnjenja ove pojave, koja u političkom razvitku BiH nije bila dužeg vijeka, ali se u njenom naučnom rasvjetljavanju vjerovatno mogu naći elementi za razumijevanje političkih odnosa u BiH, koji su se razvili u kasnijem periodu.

¹⁸⁾ Hasan Brkić, *U matici života*, str. 73.

¹⁹⁾ Ibidem, str. 178.

jugoslavenskih naroda, silno je ojačao jugoslavensko patriotsko osjećanje i misao koji su danas vezani ne za neke odvojene nacionalne interese (kurziv moj), nego su i oni vezani za interese jugoslavenske socijalističke zajednice radnog naroda (kurziv moj) ... Danas je svakom radnom čovjeku (moj kurziv) jasno ... što se naši radni ljudi, a naročito naše mlade generacije ne osjećaju samo kao pripadnici ove ili one nacionalnosti, nego se oni danas osjećaju kao članovi naše socijalističke jugoslavenske zajednice, jedinstvene i nedjeljive socijalističke Jugoslavije.²⁰⁾

Razmatrajući odnose među narodima i posebno značaj ravnopravnosti jugoslavenskih naroda u novoj socijalističkoj državi, Hasan Brkić smatrao je da je potrebno da povodom jubileja 10-godišnjice Narodne Republike Bosne i Hercegovine ponovi riječi rezolucije Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a da nudi Bosne i Hercegovine »više neće dozvoliti da njihova domovina bude predmet borbe velikosrpske i velikohrvatske i muslimanske reakcije oko podjele vlasti«.²¹⁾

Međutim, problemi ekonomске izgradnje Bosne i Hercegovine svakako su privlačili najveću pažnju i misao Hasana Brkića i angažovali njegovu ogromnu radnu sposobnost. Ostavlјajući ekonomistima i istoričarima ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine da ocijene doprinos Hasana Brkića u razvoju ekonomskih praksa i misli u socijalističkom preobražaju bosansko-hercegovačkog društva, mi ćemo se ovdje zadovoljiti fiksiranjem izvjesnih ekonomskih pitanja kojima se on u toku pune dvije decenije kontinuirano bavio, od obnove i prvog petogodišnjeg plana do privredne reforme. U cijelom tome periodu Hasan Brkić je neosporno bio jedan od glavnih autora naše ekonomsko-političke. No, kako su vlada i partijsko rukovodstvo izgrađivali ekonomsku politiku, kao i politiku u svim drugim domenima društvenog života u Bosni i Hercegovini, to je udio Hasana Brkića na tom planu mogućno utvrditi tek na osnovu obimnih istraživanja izvora relevantnih za rješavanje privrednih problema i utvrđivanje politike u oblasti privrednog razvoja Bosne i Hercegovine. Pa ipak, polazeći od brojnih autentičnih materijala u obliku analiza, referata, studija, eseja i skica o problemima ekonomskog razvijanja Bosne i Hercegovine koje je napisao djelujući dugi niz godina na državnim položajima najodgovornijim za privredni obnovu i razvoj Republike, nesumnjivo je da Hasanu Brkiću pripada najistaknutije mjesto u pripremanju i formulisanju politike ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine. I to kako u periodu centralizovanog rukovođenja privredom, tako i u razdoblju novog privrednog sistema kao prelazne etape ka demokratizaciji ekonomskih odnosa i, napokon, u najnovijem periodu, u kome neposredni proizvođači postaju nosioci sve razvijenijih oblika samoupravljanja. Ovako značajno mjesto u oblasti ekonomskog razvijanja Bosne i Hercegovine Hasanu Brkiću pripada, prije svega, zbog izvanredne aktivnosti i visoke lične odgovornosti u njenom ostvarivanju, uslijed čega se i njegovi ekonomski prilozi odlikuju više elemenata analize konkretnih planskih zadataka, nego teoretskim aspektima. Pa ipak, među svim rukovodećim političkim radnicima u oblasti privrede u Bosni i Hercegovini, Hasan Brkić je činio najveće napore u smislu teoretskog fundiranja i osmišljavanja neposredne ekonomskog politike. To je naročito

²⁰⁾ Ibidem, str. 222.

²¹⁾ Ibidem, str. 219.

karakteristično za period u kome su sazrijevali uslovi za privrednu reformu i u kome je složenost problematike ekonomskog života zahtijevala temeljita izučavanja, egzaktne analize i teorijska sagledavanja dugoročnih procesa.

Ostvarivanje prvih petogodišnjih planova privrednog razvitka Bosne i Hercegovine, u čijoj je izradi učešće Hasana Brkića bilo veoma visoko, rezultiralo je, prije svega, izgradnjom bazične, teške industrije, koja je imala veliki značaj ne samo za Bosnu i Hercegovinu već prvenstveno za cijelu Jugoslaviju. Time su proizvodne snage Bosne i Hercegovine nesumnjivo ojačale, ali zadatak prvog petogodišnjeg plana da se likvidira privredna i tehnička zaostalost Bosne i Hercegovine nije bio postignut. Ostvarenjem narednih privrednih planova, trebalo je Bosnu i Hercegovinu pretvoriti u industrijski naprednu republiku, jer razvijeniji socijalistički odnosi kojima teži naše društvo ne mogu da se oslanjaju na zaostale proizvodne snage. U kontekstu ove ekonomske politike Hasan Brkić je isticao značaj naučne i istraživačke djelatnosti bez koje nema moderne privrede, obrazovanje novih stručnih kadrova, veliku ulogu tehničke inteligencije, podizanje materijalnog i kulturnog nivoa masa itd. Da bi se podigla poljoprivreda, bilo je neophodno, po njegovom mišljenju, likvidirati njenu tehničku zaostalost, proširiti obradive površine, pristupiti širokoj primjeni savremenih agro- i zootehničkih mjera i tako realizovati neophodne preduslove za poljoprivrednu tržišnu proizvodnju.

Čitajući radove Hasana Brkića o problemima privrednog razvoja Bosne i Hercegovine, mi u stvari upoznajemo najvažnije elemente i momente ekonomske istorije našeg socijalističkog društva u prve dvije decenije njegovog nastajanja i izgradnje. Ako je tokom prve decenije u privrednom životu zemlje regulativna uloga države bila nužno dominantna, bez koje se u konkretnim društvenim i materijalnim uslovima ne bi mogao ostvariti značajan uspon proizvodnih snaga, već na samom kraju toga perioda počela se osjećati potreba za njenim ublažavanjem, modificiranjem, uslovljениm upravo dostignutim stepenom razvijenosti materijalne proizvodnje. Institucija radničkih savjeta, najprije u sferi proizvodnje i prometa, bila je izraz ne samo kursa u pravcu neposredne socijalističke demokratije, već istovremeno i potreba proizvodnih snaga čiji je dalji razvitak imao za pretpostavku slobodnije djelovanje ekonomske zakona na tržištu. Tu je početak novog privrednog sistema koji će u ekonomici zemlje otvarati nove i složene probleme, ali će istovremeno predstavljati odlučan faktor u savlađivanju ekonomske nerazvijenosti zemlje. Jer inicijativa za brži razvoj materijalnih proizvodnih snaga društva sa rukovodećih državnih organa na području privrede prelazila je na neposredne organizatore i nosioce proizvodnje, na preduzeća, koja su svojim produktima imala da polože ispit na tržištu i tu da potvrde svoju rentabilnost.

Prvih godina novog privrednog sistema Hasan Brkić je sasvim tačno zapažao da radničko samoupravljanje ne uklanja automatski državno-kapitalističke i birokratske tendencije u privrednim organizacijama, da mnogostruktost centralizovanih regulativnih instrumenata u oblasti raspodjele dohotka otežava inicijativu preduzeća u pravcu efikasnije proizvodnje, da preduzeća kao nosioci društvene reprodukcije ne mogu da dođu do izražaja uslijed okolnosti kao što se značajna sredstva koja stvara privreda ne ostavljaju na raspolaganje privredi, već njima i dalje monopolno rukuju vanprivredni, upravno-politički faktori u federaciji, republikama i komunama. Njegovu pažnju sada privlače problemi koje je otvarala praksa novog privrednog

sistema, kao što su uzajamna uslovljenošć produktivnosti rada i nagrađivanja prema radu, uticaj nivoa proizvodnih snaga na proširenje tržišta i obratno, djelovanje tržišta na proizvodnju, značaj troškova proizvodnje i cijena, uska veza produktivnosti rada i lične potrošnje itd. Pri tome on je uporno objasnjavao potrebu smanjivanja i postepenog uklanjanja administrativne intervencije na području raspodjele u privrednim organizacijama zalažeći se za visoki stepen samostalnosti preduzeća u kojima bi radni kolektivi, neposredni proizvođači, poslije pokrivanja obaveza prema društvu, utvrđenih demokratskim metodom, slobodno raspolažali svojim dohotkom i samostalno odlučivali o njegovoj raspodjeli u fondove, za potrebe standarda i društvene reprodukcije.

U višegodišnjoj neposrednoj praksi realizacije ekonomske politike u Bosni i Hercegovini, Hasan Brkić je osjećao i uočavao veliki društveno-ekonomski značaj pitanja nerazvijenih republika i krajeva, kao i integracije u oblasti ekonomike. Šteta je što ova pitanja nije potpunije obradio, jer bi on, koji u svome javnom djelovanju nije bio ni rutiner ni improvizator, o njima sigurno dao vrijedne priloge. Na ovakvu pretpostavku upućuju nas njegove misli iz knjige »U matici života« koje se odnose na probleme nerazvijenih područja i ekonomske integracije.

Rješenje pitanja nerazvijenih republika i područja Hasan Brkić je prvenstveno tražio u svestranom i temeljitoj proučavanju materijalnih uslova i mogućnosti likvidiranja njihove ekonomske zaostalosti. On je bio potpuno uvjeren da je tu riječ o dugoročnom procesu, jer je nizak nivo materijalnih proizvodnih snaga tih područja posljedica mnogovječne istorije, što nije moguće ukloniti kratkoročnim intervencijama, makako bila velika materijalna ulaganja. Jer u pitanju je preovladavanje kompleksne društvene zaostalosti, što se ne postiže samo podizanjem brojnih fabričkih dimnjaka. Ekonomski, kulturni, uopšte društveni napredak takvih područja mora biti, prije svega, djelo samih tih područja, pri čemu je neophodna solidarna pomoć socijalističke društvene zajednice. Iako je bio neprekidno jedan od najistaknutijih političkih radnika u Bosni i Hercegovini, koja dolazi u red nerazvijenih republika, Hasan Brkić nije ovom kapitalnom pitanju Bosne i Hercegovine prilazio sa republičkih pozicija, što baš nije rijetka pojava u stvarnosti našeg političkog života, nego ga je posmatrao kao ekonomsko pitanje razvitka socijalističkog društva i stabilno rješenje njegovo video u ekonomskim mjerama jugoslavenske socijalističke društvene privrede. Materijalnu osnovu za prevazilaženje privrednog zaostajanja nerazvijenih jugoslavenskih regija predstavlja prema njegovom mišljenju, jedino viši nivo cjelokupne privrede u Jugoslaviji, na čemu je on gradio svoje uvjerenje da će se u idućoj deceniji sve više gubiti suprotnost između razvijenih i nerazvijenih područja u Jugoslaviji.²²⁾

Ako postepeno uklanjanje pomenute suprotnosti predstavlja uslov ekonomske stabilnosti socijalističkog društva, proces društvene, a prije svega ekonomske integracije, učiniće ga iznutra materijalno jakim, a u međunarodnim ekonomskim odnosima sposobnim za afirmaciju socijalističke Jugoslavije kao privredno razvijene zemlje. Po ocjeni Hasana Brkića integracija u privredi postala je nužnost samog privrednog razvoja, a osnovni preduslov njenog uspješnog ostvarivanja, trajnost njenih oblika nalazi se u neposrednom

²²⁾ Ibidem, str. 400.

materijalnom interesu privrednih organizacija. Drugim riječima, pošto se u integracionim procesima u privredi ispoljava objektivna zakonitost samog privrednog života na savremenom stepenu njegovog razvoja, svako forsiranje integracionih rješenja koje dolazi izvan privrede, koje se privredi administrativno nameće u obliku mehaničkog spajanja malih radi stvaranja velikih privrednih organizama, nosi u sebi opasnost deformacije i potčinjavanja ekonomskih kretanja birokratskim političkim kombinacijama i planovima. Nasuprot tome, stabilne oblike integracije Hasan Brkić vidio je u ekonomski motiviranom obrazovanju krupnih proizvodnih centara iz tehničkih i organizaciono najrazvijenijih preduzeća, koji će svojim sopstvenim razvojem podsticati podjelu rada i specijalizaciju.²³⁾ Pod tim pretpostavkama, integracija se javlja kao faktor prilagođavanja potrebama i interesima unutrašnjeg i spoljnog tržišta, kao uslov učešća jugoslavenske privrede u međunarodnoj podjeli rada. Kao prevashodno ekonomска zakonitost i proces koji je otvorio naš socijalistički privredni razvitak, integracija ne trpi nikakva političko-teritorijalna ograničavanja, niti može da se identificuje sa autarhičnim tendencijama u okviru društveno-političkih zajednica. Ona se tako samo sprečava i guši, bez obzira na to da li takve tendencije dolazile iz komuna ili republika. Za njen pravilan razvitak podrška političkih faktora može biti korisna samo ako ne implicira partikularističke ili neke druge »više« interese njihovih društveno-političkih zajednica. »Postojanje bilo kakvih granica ili smetnji ovim procesima, ovom povezivanju proizvođača unutar zemlje kao nepovredivog ekonomskog područja (kurziv moj), podržavanje bilo kakvih monopola iz bilo kojih interesa, pa i nacionalnih (kurziv moj), borba za vodeću ulogu u organizovanju pojedine proizvodnje sredstvima vanekonomskog pritiska čine danas osnovnu smetnju da se pomenuți procesi ubrzaju«.²⁴⁾ Neosporno, to nije način mišljenja političkog funkcionera koji se zalaže za uske interese svoje republike, gubeći iz vida cjelinu društva i zemlje čiji je integralni dio i njegova republika, već je to način mišljenja, prije svega, marksiste, koji i na položaju odgovornog političara svim pitanjima, pa i onim državnim, to jest republičkim, prilazi kao društvenim pitanjima i rješenje im vidi i nalazi u razvoju i napretku socijalizma, koji je nedjeljiv i jedinstven proces, u čijem središtu стоји radni čovjek, ravnopravan jedan drugom, nezavisno od pripadnosti ovoj ili onoj nacionalnosti ili ma kojoj drugoj zajednici. Stoga je on od komunista s pravom i na prvom mjestu tražio takvu društvenu aktivnost, kojom će doprinijeti da radni ljudi ovladavaju svojim sopstvenim životom, sopstvenim zakonima svoje proizvodnje i raspodjele, »jer će na taj način čovjek postati sposoban da vlada sa tim tajnovitim svjetom ekonomskih odnosa«²⁵⁾ (kurziv moj).

Rastao i odrastao u omladinskom pokretu pod revolucionarnom SKOJ-evskom zastavom, marksistički formiran i borbeno kaljen u komunističkoj tvrđavi, kakvu je uoči II svjetskog rata predstavljao progresivni studentski pokret Beogradskog univerziteta, Hasan Brkić je spremno ušao u ustanak i revoluciju kao odvažan borac, iskusni organizator i talentovan rukovodilac,

²³⁾ Ibidem, str. 378.

²⁴⁾ Ibidem, str. 435.

²⁵⁾ Ibidem, str. 436.

da bi još u oslobodilačkoj borbi postao graditelj vlasti radnog naroda i u oslobodenoj zemlji, u zaostaloj Bosni i Hercegovini, arhitekta ekonomike socijalističkog društva.

Razrađujući osnove državnosti Bosne i Hercegovine još u uslovima narodnooslobodilačkog rata kao ravnopravne republike u federalnoj jugoslavenskoj državnoj zajednici, na čijoj je izgradnji radio dugi niz godina, Hasan Brkić nije postao birokrata ni po načinu kako je prilazio društvenim problemima i kako ih je rješavao, ni po odnosu prema ljudima sa kojima je živio i sarađivao.

Obrađujući pitanje učešća bosansko-hercegovačkih muslimana u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj izgradnji zemlje, razvijajući njihovu svijest o njihovom ravnopravnom položaju u novoj državi, kao i svijest o njihovoj građanskoj jednakosti u novom društvu, Hasan Brkić je ovom istorijski složenom pitanju prilazio sa pozicija socijalističke revolucije i marksističkog internacionalizma, daleko od potrebe da vjersku i konzervativnu društvenu svijest bosansko-hercegovačkih muslimana iz feudalne i kapitalističke epohe prihvata kao determinantu njihove društveno-istorijske individualnosti. Hasan Brkić je bio čvrsto uvjeren da su se bosansko-hercegovački muslimani u periodu narodnooslobodilačke borbe i razdoblju socijalizma bitno rastretili feudalno-kapitalističkog ideološkog nasljeda i mentaliteta, pa samim time i preduslova i potrebe da individualnost svoga društveno-istorijskog bića definišu i obilježavaju svojom religijskom pripadnošću, odnosno svojim religijskim porijeklom.

Jedan od autora koncepcije privrednog preobražaja i razvitka Bosne i Hercegovine i mnogih društvenih planova, počev od prvog petogodišnjeg plana, Hasan Brkić je pojedinim pitanjima ekonomske politike, kao i ekonomskoj politici u cjelini prilazio kao društvenim problemima, kao značajnim instrumentima kompleksnog socijalističkog preobražaja društva u kontekstu izgradnje i razvijanja socijalizma u našim konkretnim uslovima. Po svojim intelektualnim i stručnim preokupacijama prevashodno ekonomista, dugi niz godina u samom središtu borbe za realizaciju krupnih ekonomske projekata, za Bosnu i Hercegovinu od preobražavajućeg značaja, Hasan Brkić se nije našao na pozicijama ekonomizma koji u našem društvu široko nadire u metodologiju ekonomske sfere i pogleda na globalni društveni razvitak.

Iako se u toku svoga neumornim radom ispunjenog života u oslobodenoj domovini nalazio na veoma odgovornim i visokim političkim i državnim položajima, njegov društveni značaj i ugled nije zavisio od funkcija i položaja koji su mu povjeravani, već, naprotiv, ti položaji i funkcije dobijale su značaj i težinu zahvaljujući sposobnosti, pregalaštvu i autoritetu ličnosti Hasana Brkića.

Ako je pred sam kraj svoga kratkog i izuzetno plodnog života, nesumnjivo od visokog značaja za razvoj i napredak socijalizma u našoj zemlji, s pravom mogao da izjavi da je ekonomski, društveno i kulturno preobražena Bosna i Hercegovina jugoslavenski fenomen,²⁶⁾ polazeći od njegova životnog djela, možemo sa isto toliko prava kazati da je Hasan Brkić marksistički intelektualac, ustaničar, političar, ekonomist i državnik istinski fenomen revolucije, koja je prava kolijevka i medijum toga preobražaja.

²⁶⁾ Ibidem, str. 396.

Summary

The author deals with certain aspects of the biography of Hasan Brkić, one of the most capable and most respectable politicians that were brought up by the CPY in the period of sharp class conflicts of the proletarian and suppressed nations with the ruling regime in the monarchist Yugoslav state, who in the course of the peoples' liberation war found himself at the head of the peoples' struggle against the fascist invaders and the local traitors, and then after the liberation in the battle for reconstruction of the devastated country and for a socialist social reorganization. Having consulted the archive sources, the author points out that Hasan Brkić as a student of the Belgrade Faculty of Law chose the way of a revolutionary and in his youth prepared himself for serious and responsible tasks that the Yugoslav revolutionary movement was faced with on the eve of the Second World War. The author points out that Hasan Brkić joined the peoples' liberation war and the revolution as a very able organizer to whom the Communist Party could give very complex and for the development of the PLM very important tasks, even more so after the liberation of the country, when Hasan Brkić using his intellect and energy gave a considerable contribution to the universal socialist progress of Yugoslavia.